

Cuprins

PARTEA ÎNTĂI

<i>Cuednt înainte</i>	7
Adolescență verzuie	9
Parada închisorilor	28
Cărările pribegiei	70
Studentie transilvană	100
Generația academică Cluj '46	110
Din nou în pribegie	141
Sub patriarhul Justinian	173
Din nou, pe brânci, <i>nella città dolente</i>	246
Proces în umbra lui Kafka	279
Siniestrul interludiu	289
Eram în Aiud	321
Balans pe trambulină	330

PARTEA A DOUA

<i>Cuednt înainte</i>	349
În sfârșit, liber !	351
Întâmpinare cu tălc	353
Început în Lumea Nouă	356
Cele două episcopii româno-americane	358
Valerian Trifa	360

Victorin Ursache	363
Prima întâlnire cu Valerian Trifa	366
Alegerea episcopului Victorin	367
Hirotonirea și instalarea episcopului Victorin	369
Pără românească	372
Presă Exilului	375
Șeful meu	378
Colaboratorii mei	390
Evoluții și involuții	397
Amendarea statutului	400
O Sală Românească în Detroit	402
Alt moment penibil	408
Ea și țara mea. Prima vizită	411
Dileme și echilibru	413
Debut în dramaturgie	415
Un Cadillac pentru patriarh	419
Conflict în Uppsala	429
Căi ecumeniste	435
În India	437
În Etiopia	445
1. Atelier literar în Honolulu. Fișe pentru un roman	451
2. Atelier literar în Honolulu. Texte dramatice <i>ne varietur</i>	455
Jurnal hawaiian	457
Invecinări. Albi și negri	555
Ciciloanca	560
Dawn	562
Lică Herșcovici	564
Mihai Iancu	568
Constantin Antonovici	570
Ion Cârja	572
Nicu Caranica	577
George Uscătescu	587
Mircea Eliade	590
Mira Simian	592
Implicații culturale	598
Ea și Securitatea între 1965 și 1976	600
Moartea patriarhului Justinian	626
Sub patriarhul Iustin	631

Pensionar la Vârstea	643
O nouă versiune românească a Bibliei	649
Prin cetatea culturii	657
Cu patriarhul Teoctist	664
Noul mitropolit al Moldovei	686
Bătrânul oștean, rechemat sub drapel	689

La Baia de Arieș, părintele Bica se instalase pe un deal, într-o casă de lemn neisprăvită, cu bârnele netencuite, pentru care plătea o chirie ieftină. Avea și pentru mine o cameră, cu un pat țărănesc, fără saltea; paiele erau așternute de-a dreptul pe scânduri și acoperite cu un țol. Erau și purici mulți în casa aceea, de care nu aveam cum scăpa, și așteptam primăvara cu pelin.

Episcopia cumpăraseră o bucată de pământ pe un alt deal, la Măgură, și pusese acolo o piatră fundamentală pentru o mănăstire. După vreun an de încercări incoace și încolo, cercând sărăcia localnicilor, părintele Bica Gherasim – care era de prin apropiere și cunoștea bine oamenii – s'a înfățișat la episcopul Nicolae Colan și i-a cerut dezlegare de sarcină.

– Prea Sfințite, i-a spus el, cu moși mei fac mai ușor o revoluție decât o mănăstire.

Și a plecat.

Dar acum era încă la început, spera în oarecare izbândă și se lupta cu lipsurile. Am intrat și eu alături de el în această luptă. Inflația ajunsese la culme, prețurile creșteau de pe o zi pe alta, un salariu de abia ajungea pentru o săptămână. El făcuse rost și de o catedră de Geografie la Școala Industrială de Fete. Era lipsă de profesori. M'am învoit și eu să predau Fizico-Chimicele și Științele Naturale la Gimnaziul Mixt „Petru Șpan”; cu ce câștigam de acolo și cu ce-mi venea de la postul de diacon, mă cărpeam de la o lună la alta. Nu știam decât casa și școala, evitam să-mi fac relații sociale, mă căzneau să rămân cât mai necunoscut și mai nebăgat în seamă, deși lucrul acesta e aproape cu neputință când Dumnezeu te-a croit altfel. Îmi pregăteam lecțiile acasă și începusem să scriu o nouă piesă, *Postumilo*, inspirată de un episod din opera lui Tit Liviu (piesa am abandonat-o după actul – mi se pare – al doilea, dar o parte din conflictul ei dramatic l-am transferat în *Meșterul Manole* de mai târziu).

Pe la începutul lui martie al aceluiași an, 1947, s'au petrecut arestări masive în toată țara. De peste tot veneau vești despre oameni ridicați ziua și noaptea, indeosebi tineret, intelectuali. Îngrijorat, părintele Bica m'a sfătuit „să mă dau la fund” până va trece valul; m'a dus mai întâi pe Valea Ierii și acolo mi-a rânduit o călăuză care m'a purtat la mai adânc în Apuseni, la sălașul unui cioban de pe Muntele Mic, departe de orice altă așezare omenească.

Familia aceea de păstori avea alături o căsuță mai nouă, legată de cea bătrână printr'un pridvor acoperit. În schimbul unei sume de bani aveam o odaie și zilnicul mertic de mămăligă, lapte și brânză. Gazdele mele erau foarte primitive, aveau un vocabular foarte sărac (nu cred să fi depășit opt sute sau o mie de cuvinte), voroava lor se întindea pe lângă stână și grajd și se isprăvea repede. Era liniște mare acolo, în

care se cuprindea și vuietul râului din vale, împiedicat în roata țeapănă a morii (moara era pentru folosul numai al gazdelor mele și mergea de trei-patru ori pe an). Continuam să scriu la piesă, dar mai vârtos mă apucasem să învăț limba germană și tot omoram o gramatică și un dicționar. Deși scurte, zilele mi se păreau lungi, nopțile și mai lungi, mi se făcuse urât și mă apuca iarăși dorul de ducă.

Pe la începutul lui aprilie, brădetul muntelui a prins a se înveseli cu verdele crud al mestecenilor; mi s'a umflat inima cât o zare, mi-am luat rucsacul, am plătit gazdelor și am pornit-o spre Valea Ierii, măcar că nu știam nimic din cele ce mai erau prin lume, dacă primejdia trecuse sau nu... Din Cacova i-am trimis vorbă părintelui Bica, la Baia de Arieș, că sunt acolo, în satul lui, la frate-său, iar el a venit să petreacă Paștile cu rudele, mai ales că părintele Ștefan Roșu fusese arestat și satul nu avea preot. Am slujit cu el, am fost de față la străvechea și originala datină a „prișcălitului”, din ziua întâia de Paști, apoi m'am întors la Baia de Arieș, unde nu exista nici un semn că autoritățile locale ar avea cunoștință de mine.

Demonul – care din ei? – nu m'a lăsat să stau mult locului. Gândul și dorul meu erau la Cluj; să mai încerc o dată, poate am mai mult noroc. De data aceasta am plecat cu autobuzul.

De cum am pus piciorul în stație, am fost arestat. Parcă mă așteptau. M'am pomenit iar la Chestura de Poliție, într'o celulă fără pat, cu numai o bancă lungă, pe care îmi întindeam oasele trudite de atâta plimbat. Nimeni nu apucase să mă vadă, nimeni nu știa că sunt acolo, „Brăul Voinicului” nu se mai iveau cu mertic. De data aceasta, îmi ziceam, n'o să mă mai ierte stăpânirea, o să-mi facă proces. Și mă prindea parcă un fel de veselie la gândul că o să se isprăvească odată cu toată pribegia asta, că o să mi se pună capăt drumurilor fără căpătâi, că, în sfârșit, o să știu ce am de făcut: pușcărie. Dar nu se întâmpla nimic, nimeni nu mă întreba nimic, măsuram celula cu pasul și fredonam o Doină a Oltului, cât era ziua de lungă. Doamne, și ce primăvară frumoasă își arunca lumina în curtea arestatului!

Venise Sfântul Gheorghe, auzisem clopotele de la catedrală. Prin rostul vizetei vedeam comisari cu buchete de flori îndreptându-se spre biroul primului chestor Gheorghe Crăciun. Sunt oameni vechi, îmi ziceam, încă mai țin tradiția. Mama Olga avusese dreptate, a venit vremea când lucrurile mici ne fac bucurii mari.

A doua zi – cred – am fost chemat la chestor. Cabinetul îi era plin de flori, obrazul destins, vocea joasă.

– Uite, mi-a zis el, pentru ce te-am chemat. Nu ne aude nimeni – în afară numai dacă (și se uita la flori) pe-aici ar fi ascuns vreun microfon fără să știu eu. Ai fost arestat nu de mine, ci din ordinul inspectorului

de Siguranță Mihai Patriciu, om care nu vede dincolo de vârful nasului. Eu îți sunt numai custode. Acum, iată ce e: în noaptea de Paști, popa ungurească din Cluj și toți ai lui au cântat imnul național maghiar în biserică. Popa a fost arestat, dar episcopii lui au alergat la București, au făcut ce-au făcut și l-au scos. M'am gândit: De ce episcopii unguri pot face asta pentru popii unguri, iar românii nu? Printr'un prieten al meu, avocatul X, l-am informat pe episcopul Colan că ești aici și l-am îndemnat să meargă la București și să facă ceva pentru dumneata. Nu știu, n'am nici o veste. Dar eu, după un anume regulament, nu te pot ține mai mult de opt zile. Îți dau drumul, adică te trimit „la urmă” sub escortă – unde stai?, la Baia de Arieș, acolo te trimit și acolo o să fi pus în libertate, dar te sfătuiesc să te duci la București și să-ți aranjezi situația cum ai crede mai bine, că e păcat de dumneata. Eu știu ce-ai făcut, mai mult nu-ți pot spune și nici nu te pot ajuta. Pleci peste două ceasuri.

Agentul Chesturii m'a predat, cu acte în regulă, biroului de Siguranță al Poliției din Baia de Arieș. De acum mă făceam cunoscut și acolo; fișa mea, blestemata mea fișă, se multiplica.

Pe chestorul Crăciun nu-l crezusem, deși nu-mi explicam cu ce scop mi-ar fi spus o minciună. La scurtă vreme însă, părintele Bica a avut unele treburi la episcopul Colan și, cu acel prilej, a adus vorba. Spre uluirea lui, episcopul i-a îngăimat că, într'adevăr, avocatul acela îl vizitase, dar că el nu a avut și alte treburi pe la București și a mai amânat până ce..., în sfârșit, om mai vedea...

Despre chestorul Crăciun aveam să mai aud în anii următori; devenise colonel și comandant de Securitate la Sibiu și Brașov; și avea să-mi fie „custode” în temnița de la Aiud, al cărei comandant era în 1960, când am ajuns eu acolo. Dar despre conversația din Chestura Clujului nu am suflat niciodată vreo vorbă, într'atât aveam impresia că în pieptul acestui feroce comunist bate – totuși – o inimă românească.

La Baia de Arieș am continuat să predau la gimnaziu până ce s'a încheiat anul școlar, căznindu-mă să-i deprind pe puil de moți cu terminologia științifică. Către sfârșitul anului am făcut cu elevii mei și o reușită serbare, cu o piesă de... Shakespeare, *Femeia îndrăznească* (sau *Scorpia înblânzită*), în pregătirea căreia mi-am descoperit talente regizorale.

* * *

Odată însă cu sfârșitul anului școlar aveam să-mi iau rămas-bun de la Baia de Arieș și să poposesc tocmai către răsăritul Ardealului, la mănăstirea Toplița, unde episcopul Colan avea nevoie de un... stareț

care să pună rânduială și pace între cei câțiva călugări. M'am simțit bine la Toplița (aveam, în sfârșit!, și o locuință confortabilă), locul era frumos, străjuit de departe de muntele Tarnița, i-am liniștit pe frați (deși ieromonahul Amfilohie, un basarabean cu sufletul înăscrit, nu mă ierta pentru faptul că îi... luasem locul, măcar că eram doar ierodiacon, în strana stărețească), am pus rânduială în gospodărie și am reintrodus lumina electrică în mănăstire. Episcopul a venit de hram, la Sfântul Ilie, și m'a lăudat în fața mulțimii de oameni. La hramul acela venise să mă vadă și maica Artemia, împreună cu încă două surori, și-mi adusese vești proaspete de pe la Cluj.

Se apropia toamna, pe valea Mureșului se așterneau cețuri lungi când m'am hotărât să mă duc la Cluj și să-mi dau, pe furiș, examenele la Teologie. Am ajuns în gară noaptea, m'am strecurat într'o trăsură cu coșul ridicat și am ajuns la Episcopie, unde m'am adăpostit în chilia părintelui Bolchiș, un călugăr mărunțel și liniștit, ecleziarh la catedrală (cel de la care cumpăram prescuri în vremea lipsei de pâine). Gazda mea era mai mult plecată în timpul zilei, eu rămâneam stăpân pe chilie și mă așterneam pe studiu. Avea părintele Bolchiș un singur pat, al lui; seara, eu căram din baie un paravan pliant, de pânză pe rame de lemn, îl puneam cu capetele pe două scaune, mă odihneam, dimineața îl căram la loc. Tot în baie mă refugiam când se întâmpla să bată cineva la ușa din față. Am stat acolo vreo trei săptămâni și nu am ieșit decât într'o sală de curs a Academiei Teologice, în care se putea ajunge printr'un gang, în clădirea vecină, unde mi-am dat examenele de anii doi și trei, unul câte unul, în mod absolut conspirativ, de conivență cu profesorii. Nu m'a iscodit nimeni întru nimic, nu m'a trădat nimeni (și mă gândesc cu duioșie și recunoștință la părintele Liviu Munteanu, rectorul de atunci – și excelent profesor de exegeză biblică –, mort mai târziu, tragic, în urma unor torturi feroase, în temnița la Aiud). Către sfârșitul lui septembrie mă întorceam, tot pe furiș, la Toplița, cu notele pe carnetul de studii.

Odată cu aceasta însă îmi revenise dorul de Medicină, de studenție, cred că și de vorba domoală a maicii Artemia, și m'am hotărât să mai încerc o dată. Vremurile parcă se mai liniștiseră, strânsesem ceva bani. Pe la sfârșitul lui octombrie, de astă dată la lumina zilei, poposeam iarăși în chilia părintelui Bolchiș.

Hotărâsem acum să încep tratativele de „sus”. Cu ajutorul fraților Racolța – care-și continuau studiile (Sandu trecuse la Conservator) și se rostiau întru ale căsătoriei – am izbutit să pătrund la un „tovarăș”, Mocanu (sau Moraru, nu mai țin minte bine), secretar al organizației locale a Partidului Comunist. Aveam cu mine și un memoriu (asupra căruia mă tocmisem mult cu frații Racolța, care-mi propuneau un ton

capitulard, umilitor – și cedasem în parte, fapt de care mi-a fost foarte rușine după aceea). Am avut cu acest tovarăș o lungă conversație, la capătul căreia m'a îndrumat să mă adresez organizației UNSR, cea mai îndreptățită să-mi facă o recomandare către conducerea Universității. Am fost primit astfel, la sediul organizației, de șeful ei (sau președinte, cam așa ceva), un tânăr extrem de amabil și îndatoritor. Nu mi s'a cerut nici o abjurare, nici un compromis politic, în afară de o colaborare în aria strict culturală a organizației, arie în care – se prezuma – mă pricepeam. Am căzut de acord, mi s'a făgăduit sprijinul. Discuțiile duraseră aproape două săptămâni și mă făcuseră atât de optimist, încât am început să-mi caut cameră de locuit. Mă duceam destul de des la părintele Florea Mureșanu – care se mutase în casa parohială a Bisericii din Deal –, eram invitat la masă, doamna a sugerat chiar că aş putea avea o cameră la ei, dar eu m'am ferit ușor, ca în fața unei primejdii dulci.

Acolo, în casa Mureșenilor, l-am cunoscut, într'o seară, pe Lucian Blaga, om de care mă ținusem într'adins la distanță, să nu-l supăr cumva pe Victor Papilian. Blaga venea uneori în vizită la Mureșeni (doamna îmi confia chiar că-i servea drept tahigraf întru redactarea memoriilor, pe care le scria după dicteu). Deși ușor distant, profesorul a vorbit în seara aceea numai despre el, îndeosebi amintiri din viața lui de diplomat, despre Mahatma Ghandi și despre experiențele spiritiste ale unui personaj din Berna. Am plecat împreună. Plouase rece, se făcuse alunecuș, și l-am dus de braț, ocrotitor, fapt de care părea încântat. Aveam impresia că nu mă prea băgase în seamă, dar mult mai târziu, peste aproape zece ani, aveam să constat că mă ținea minte, și încă bine.

După multă căutare, am găsit, în fine, o cameră la un preț convenabil. Dădusem scont și făgăduiam s'o ocup chiar a doua zi, când, ieșit în stradă, s'a alăturat de mine, discret, un domn în civil, care mi-a spus încet să merg cu el. Eram arestat. Pe domnul acela cu mustăcioară subțire îl chema Gligor și era șeful Siguranței din Cluj. Nu m'am arătat surprins (de fapt, îmi înceta mirarea că nu fusese arestat până atunci); i-am cerut doar îngăduința să intru într'o tutungerie și să-mi cumpăr o oarecare provizie de țigări.

De data aceasta nu am mai fost dus la Chestură, ci la Inspectoratul Regional de Siguranță, pe strada Andrei Mureșanu, unde își avea biroul și temutul Mihai Patriciu, evreu devenit foarte puternic la vremea aceea. Undeva, sub o scară, mi s'a deschis o ușă scundă, am fost împins înlăuntru și m'am pomenit în beznă, cu capul lovit de un tavan care se lăsa în pantă spre fundul celulei. Am pipăit împrejur; celula era un fel de coșciug confortabil, în care ai fi putut sta cocoșat sau în genunchi; mai comod însă – deci, obligatoriu – era să stai întins pe cimentul rece,

cu capul rezemat la colțul ușii și cu picioarele proptite în peretele opus, înalt de o palmă. În această poziție am stat opt zile și opt nopți, în întuneric desăvârșit, numai cu dulama și rasa pe mine, drept așternut și învelitoare. Pentru nevoi eram scos într'o magazie de lemne de alături, la un hârdău. Am cerut să mi se dea o bucată de lemn, s'o pun sub cap, drept perină, și mi s'a refuzat; mă mulțuneam să-mi împățuresc pălăria în două și în patru, ca să-mi feresc țeasta de răceala peretelui; dușmănia cimentului de dedesubt îmi era de ajuns.

Celula neagră de la Siguranța din Cluj a fost una dintre cele mai aspre detenții din viața mea. Cu toate acestea, puține au fost săptămânile în care spiritul meu să se fi simțit mai liber, mai puțin legat de mizeria împrejurării. Există o bucurie a suferinței, și ea e suprema dovadă că suferința ta are un sens; sau, dacă nu-l are ori nu-i de-ajuns de limpede, i-l dai, ți-o faci accesibilă. Eram aproape vesel în întunericul acela rece; când nu spuneam rugăciuni – și acelea erau de mulțumire – fluieram încet cântece sau hore din satul meu, de la vremea când eram copil și ajutam la culesul prunelor. Îmi umbla prin cap și schița unei comedii pe care aș fi vrut s'o scriu, și cred că acolo a fost singurul moment în care m'am simțit tentat să scriu o comedie. Admit că mă ajuta o mare neglijență a patronilor mei: nici unul nu se gândise să petreacă o noapte sub scara aceea înainte de a fi fost destinată să devină celulă; ar fi băgat de seamă că peretele din dreapta răspundea în biroul șefului Siguranței și că era destul de subțire ca să auzi toate convorbirile telefonice și unele conversații cu glas mai înalt. Așa am putut afla, de cum am ajuns, că fusesem arestat din ordinul partidului, căruia Gligor îi raporta că „popa e aici, l-am adus, da, tovarășe, e aici”. Și dacă, noaptea târziu, mi se strângea inima când auzeam ordine de arestare transmise telefonic la distanțe mai mici sau mai mari, în după-amieze sau seara mă amuzam copios interceptând vocabularul și injurăturile vulgare ale aceluiași Gligor când își beștelea „băieții” întorși de pe teren cu... mâna goală, și le tot făgăduia că-i trimite nu știu unde.

Mă pipăiam pe întuneric (Doamne, ce-o fi cu mine aici?), și aș fi răstare de tot dacă luciditatea nu mi-ar fi trezit teama că veselie poate fi un semn de nesănătate mintală. Meditam într'un coșciug.

În timpul orelor de serviciu – și erau multe aceste ore la Siguranță –, scara ce-mi servea drept tavan era neîncetat urcată și coborâtă de un număr limitat de persoane, și mă căzneau să identific, după pași, pe fiecare în parte și să-i determin vârsta, greutatea corpului, funcția și starea de spirit. Era, desigur, un fel de a-mi trece vremea, și mai era un fel de a cunoaște oameni din mers.

Noaptea, târziu, auzeam de pe undeva vaiete și urlate omenești. Așadar exista și o cameră de tortură. Mă întrebam dacă agenții sau